

Riigikogu protokollid kõnelevad

Kilde Jaan Lattiku sõnavõttudest

(“Jaan Lattikule 80. sünnipäeval”. Rootsi Eestlaste Esinduse väljaanne “Rahvuslik KONTAKT” nr. 5/6 1958)

Vähemusrahvuste seaduseelnõu vaidlusel

“Meie peaksime asuma reaalpoliitika alusele nagu me seda ka tegelikult elus oleme teinud. Meil on olemas kool sakslaste laste jaoks ja ka teiste rahvuste jaoks, ja neid on riiklikult üleväl peetud, mida ka omavalitsused toetavad. Kui meil nüüd see reaalne alus on olemas, seda kergem on selle peale siis edasi ehitada ja teatavate aastate jooksul autonoomia-seadust välja töötada.

Kui härra Tõnisson arvab, et niisuguse seaduse vastu võtmine õhutaks rahvuslist vaenu vähemusrahvuste poolt, siis tahaks ma ütelda, et kui see seadus vastu võtmata jääb, kes siis rahvuslist vaenu õhutab.

Et härra Tõnisson mulle ette heitis, et nagu oleks ma endale lõpuks magusroa muretsenud, siis võin tähendada, et ma olen alati ise oma kõhu eest muretsenud (A. Weiler, tööerak.: Jumala abiga!). Jah, Jumala abiga, mitte sahkerdamise teel nagu mõni teine mees ja ma arvan, et härra Tõnissoni suur viga on see, et ta väga palju teiste kõhtude eest on hoolt kandnud ja oma kõhtu mitte tähele ei ole pannud, kui see rikki läheb.”

8. märtsil 1923

Rumalus – Jumala and

“Ma ütlen, kes oskab kõnelda, see teadku, et ka rumalus olla Jumala and ja seda ei tohi mitte kurjasti pruukida.”

Asutavas Kogus Maaseaduse II lugemisel

Sotsiaalhoolekandest

“Rahvast hinnatakse ka selle järgi, kuidas ta hoolt kannab oma viletsate ja jõuetute eest. Meie sotsiaal-küsimus on söödis. Need asutused, kes varemalt toetust andsid, on sagedasti vaeseks jäänud ja nüüd need vanad reservid, need vanad inimesed, keda siia ja sinna pillutakse, nende jaoks peaks ometi raha leiduma.”

“Millegist ei saa inimesel nii ruttu himu täis, kui lorst.”

Eelarve vaidlusel 1923

Koolipoliitikast

“Meie koolid on mitmesugused revolutsioonid ja mitmesugused ajajärgud üle elanud. Usuõpetuse kohta, mille kooli toomist meil kardetakse, võin ma ütelda, et meie tahame usuõpetust kui vabaainet Eesti koolidesse sisse viia. Meie vormel on kõigile teada ja meie jääme kindlaks sellele seisukohale.”

Õpetajaist ja õpilasist

“On olemas kooliõpetajaid, kes oma ainet peale suruvad ja teda kui õndsaks tegevat sotsialismi kuulutavad.

Mina olen kõige suurema surve all Vene gümnaasiumis käinud ja meil oli tol ajal oma eesti kirjandusselts põranda all. Tegime väikseid kirjanduslisi töid, sest et mujal eesti keelt õppida ei saanud ja meie tahtsime ennast edasi harida.”

Haridusministeeriumi eelarve lugemisel 1921

Humaansus ja kangelased

“Kui meie nüüd hakkame neid vanu invaliidisid, kel julgust ja tahtmist oli esimestena kirjandusteoseid välja anda, nii peenikeselt sorteerima, mis üks ehk teine Vene ja Saksa valitsuse ajal teinud, siis oleks see küll suur ülekohus meie poolt nende vastu.

Sündinud kangelasi on meil väga vähe olemas, nii mõnigi on oma kalduvustes ühe ehk teise poole eksinud. Meie peame seda hindama, mis nad siis meile on teinud, kui teisi ei olnud.”

Pensionide määramisel vanematele kirjameestele

Vanglatest

“Vangimajad on selleks tehtud, et nad neid seltskonnaliikmeid, kes seltskonna rahu on rikkunud, peaksid isoleerima, neid parandama ja ühtlasi vangistuse lõpul neid jälle seltskonda tagasi juhtima. Nad ei tohi mingil tingimusel asutuseks saada, kus inimesi aina piinatakse ja kus neil lootusi ei ole, et nad ükskord jälle seltskonnaliikmeiks saada võivad.”

Viinast ja riigi eelarvest

“Nii kaua, kui meie oma riigis oleme elanud, on kõige suuremaks sissetuleku allikaks ikka viin olnud. See on, kui nii ütelda tohiks, meie elusoon. (J. Piiskar, ises. sots.: Kas laua kirikus antakse ka viina?) Kunas teie seal olete käinud? (Piiskar: Kui alles karskuse poolehoidja olin, siis käisin) Avalik noormees. Ta ütleb, et tema siis, kui karske oli, lauakirikus käis. Aga sest ajast peale, kui joodikuks hakanud, ei lähe enam. See on väga kurb ja halb nähtus. Aga see on meie rahva elusoon ja tekib küsimus, kas meie ka edaspidi ikka kõrtsimehe osa oma väikeses riigis saame etendama. Mul ei ole mitte selge, kuhu Vabariigi Valitsus selle suure piirituse kvantumi mahutab, mida meil produtseeritakse.

Igaüks meist peab tunnistama, et viinajoomine meil viimastel aastatel kohutavalt suureks on kasvanud. Ainuke abinõu, mis valitsus viina isekasvamise vastu on käsile võtnud, on minu arvates see, et laskis ka õlle viinale appi: et inimesed mitte ennast surnuks ei jooks, sellepärast peab neile õlut antama. Tean juhtumit, kus tööline oma viimase asja ära müüb, naise õmblusmasinagi kodust ära tassib, et joomiseks raha saada. Kui valitsus tahab siin järjekindel olla, siis peame minu arvates, kui abinõusid joomise vastu ei otsita, krediiti määrama joodikute nälgivate naiste ja laste toetamiseks.

Praegune aeg paneb tõesti kohkuma. Viljandi laadal näituseks olid mehed peale laada lõppu nii purjus, et hobustega võidu hirnusid. Peaks teid katsuma leida, kuidas vastu hakata meie rahva suurimale vaenlasele viina kujul, mis meile küll suuri sissetulekuid annab, kuid teisest küljest meid aga paljaks riisub, meie tööjõu hävitab ja meie perekonnaõnne lõhub.”

16. märtsil 1922

Koolist, haridusest, koolipoisist

Viimasel ajal on nähtuseks saanud, et mitte ükski teine rahva eluala ei ole niipalju arvustust leidnud, kui kool, meie haridustegelased ja meie koolipoisid. Nendest räägitakse väga palju ja sellest võib järelduse teha, et midagi on juhtunud, midagi on muutunud.

Meie kooli ajalugu tunneb igaüks väga hästi. Ta on niisama vana, kui meie riik. Tal on kõige vabameelsem kooliseadus vastu võetud ja niisuguste lubadustega, et vahekord, mis veneaegses koolis võõras oli, et see nüüd kindlasti Eesti koolis peab paranema. Suur hulk koolitegelasi ja lastekasvatajaid olid selles kindlas arvamuses, et nemad loovad meile ühe niisuguse rahvuslise kooli, kus piir kodu ja kooli vahel ära kaob ja kus kool kõigile kättesaadav on – lapsed lähevad sinna heameelega, ja tulevad heameelega ja vanemad armastavad kooli. Kahjuks peame nägema, et see vahekord on palju halvemaks läinud ja et

ta vene koolis nii rikutud polnud kui praegu. Hakatakse süüdlasi otsima, süüdistatakse seltskonda, ajakirjanikke...

Mina ütlen nii, et süüdi selle juures on teatav süsteem ja see süsteem on koolipoiss. Ma seletaks seda järgmiselt: kui meie kool tekkis ja kõige vabameelsem algkooliseadus anti, kui meil haridusala etteotsa astusid mehed, kellel täieline tolleaegne rahva usaldus oli ja kes teele läksid kõige modernsemate ja uuemeelsemate lööksõnadega, kes ütlesid: nii nõiume hariduse maa sest välja. Nemad seadsid ühe ideaali endale üles, ühe teatava süsteemi, mis oli algusest peale "koolipoiss". Koolipoisi heaks lubati kõik teha. Koolipoiss oli korraga päevakangelane; ei, mitte selles mõttes, et seda koolilast kasvatada, temale haridust anda, teda hakata maast-madalast meheks kasvatama. Ei! Vaid sellele õpilasele öeldi: sina oled suur mees, sina pead ennast ise arendama, pead ennast organiseerima liitudesse, sa pead kasvama hakkama nagu su hambad ja habe kasvavad. Algas koolipoisi aastasada.

See uus ja moodne õpetus lõi õieti alguses kõik vanemad koolitegelased jalust maha ja põranda alla. Läksid eemale, sest maksmapandud moodne kooliõpilaste kultus oli neile niivõrd võõras, et nad ei osanud sellest aru saada. Ei osanud sellest aru saada ka see, kes ise kooliõpilane oli. Sõda oli lõppenud, kooliõpilased vabanesid, ja kõigil oli hea tahtmine õppida. Mõned olid sõjas jämedaks ja tooreks läinud ja teiste sekka tulles ühes oma riikluse ja täismehe tunde, mis moodsast õpetusest uut hoogu sai ja ise sihis arenema hakkas. Kooliõpetajad ei osanud noorsooliikumist juhtida, sest nad polnud oma silmaga seda näinud, ja noored jäid täitsa üksi. Noortele plaksutati käsi. Keegi ei osanud aru saada, et meil on midagi uut ja iseäralikku sündinud. Ja selle järelduel sündis meile praegune kooliõpilase tüüp, kes arenes ilma juhatuseta, kes Viljandis enese vinti võttis, Paides streikis, kes koolijuhataja Järvamaalt kotti ajas, kes Tartus enese maha laskis ja kes Tallinnas ütles, et kõik kooliõpetajad on rätsepad.

Mis meie koolipoisi nii kaugele laskis minna, on üheks põhjuseks meie kooliõpetajate haridusline tasapind. See on tõesti väga mitmekesine ja kirju.

Meie elame niisugusel ajajärgul, kus inimesed, nii öelda, oma kehalist ülekaalu tunnevad. See on nooruse tunne ka meie noores riigis: vaimlised huvid jäävad täiesti tagapinnale. Sellekohane on ka meie õppekava.

Meie nõuame, et kooliõpetajate klass saaks kujunema kasvatusliseks organisatsiooniks ja et ta mitte ei oleks mingisugune pahempoolne asutus. Mina ütlen Teile härra Piiskar, et mida rohkem Teie minu palga vastu olete, seda kõrgemaks ta läheb. Kui Teie ka kiriku ära võtate ja lõpuks ka surnuai, siis lähen telefoni posti otsa ja räägin ka sealt – palka makstakse ikka. (Vahelehuue pahemalt poolt: Kas Jumal käskis palka võtta? Lattik: Jumal käskis sotsidel suud pidada!)

Ma tahaksin, et Eesti kooliõpetajate liit oleks koht, mis kooliõpetajale koduks oleks, et kooliõpetaja laste ees ei roomaks, et poliitikamehed koolidest kaoks. Ja kui kristlik haridusminister oma erakonna poliitika koolitajaks viia, siis olen ma kindlasti selle vastu."
Märtsis 1922

Kool on kõikide päralt, kes tema tulevikku armastavad, kes tahavad oma paremad püüded selle heaks tööle panna.

Sügisel 1922

Usuvabadusest

Mina ei kujuta endale riiki mitte nii ette, nagu oleks see mingisugune organism, kuhu kuuluks ainult post, politsei ehk inimestele riiete ja söögi valmistamine. Minu arvates on riik võim, mille alla kuuluvad kodanikud terve oma hingelise ja eluavaldusega ja sellepärast ei

saa neid inimeste hulki, kel usutunnet on ja selle harimist nõuavad, mitte ignoreerida ja neist mööda minna.

1923

Meie oleme alternatiivi ette seatud, kes ei lähe pahempoolse vooluga ühes, see on tagurlane.

Mina olen ikka tule poolt olnud, ei ole halb, kui mõni kõrvetada saaks, aga nii, et päris ära ei kõrbeks. Minule on sealt pahemalt poolt küll tuld tehtud, aga iga tuli ei tõmba, iga tuli mind ei põleta, mina igas tules ära ei põle, härra Martna.

5. okt. 1925

Matusepaikade seaduseelnõu lugemisel astub Lattiku järgi kõnetooli H. Anniko, kes elukutselt oli köster. Riigikoguliige O. Gustavson hüüab: "Õpetaja lõpetab, köster jätkab!" Lattik (teel kohale): "Ja kellamees räägib vahele."

Kultuurkapitali seaduse puhul:

Ühe rahva kunst ei saa mitte ainult leiva järele minna, vaid iga rahvas on kohustatud oma kunstipere eest valvel olema ja seda toetama.

19.03.26

Riigivapist

Riigivapiga ei ole meil õnne. See on õieti meie rahva sisemine jõud, et meie väliseid ei oska teha. Meie rahvas pole iial osanud head vankrit ega ilusat piitsa teha, aga tal on hea hobune olnud ja see on teda elus edasi viinud. Mina toetan vana vappi, millega on seotud meie raskused ja mured ja meie ajalugu.

18.06.25